

‘ওঁ’

শ্ৰীপৰমাত্মনে নমঃ

অথ সপ্তমোহধ্যায়ঃ

আগৰ আধ্যায়বোৰত গীতাৰ মুখ্যপ্ৰায়ঃ সকলো প্ৰশ্ন থিনিৰে উত্তৰ পূৰ্ণ হৈ গৈছে। নিষ্কাম কৰ্মযোগ, জ্ঞানযোগ, কৰ্ম আৰু যজ্ঞৰ স্বৰূপ আৰু তাৰ বিধি, যোগৰ বাস্তৱিক স্বৰূপ আৰু তাৰ পৰিণাম তথা অৱতাৰ, বৰ্ণসংকৰ, সনাতন, আত্মস্থিত মহাপুৰুষৰ বাবেও লোকহিতাৰ্থে কৰ্ম কৰাৰ ওপৰত জোৰ, যুদ্ধ ইত্যাদি বিষয়ৰ ওপৰত বিশদ আলোচনা কৰা হৈছে। পাছৰ আধ্যায় বিলাকত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই উপৰোক্ত বিষয় সমূহৰ সন্দৰ্ভত বহুতো পৰিপূৰক প্ৰশ্ন লৈছে, যাৰ সমাধান আৰু অনুষ্ঠানে আৰাধনাত সহায়ক সিদ্ধ হব।

ষষ্ঠ আধ্যায়ৰ শেষৰ শ্লোকত যোগেশ্বৰে এইটো কৈ নিজেই প্ৰশ্নৰ বীজাৰোপণ কৰিছে যে যি জন যোগী - মোৰ অন্তৰতেই উত্তম প্ৰকাৰে স্থিত হৈ অন্তঃকৰণ যুক্ত হয়, তেওঁক মই অত্যন্ত শ্ৰেষ্ঠ বুলি মান্যতা দিছোঁ। পৰমাত্মাত উত্তম প্ৰকাৰে স্থিতি লোৱা মানে কি? বহুতো যোগীয়ে পৰমাত্মাক প্ৰাপ্ততো কৰে তথাপিও কৰবাত কিবা কম হৈ থাকে। অকনো ত্ৰুটি নহওক এনে অৱস্থা কেতিয়া হব? সম্পূৰ্ণকৈ পৰমাত্মাক জনাটো কেতিয়া হব? এই বিষয়ত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কয়-

শ্ৰীভগৱানুৱাচ

ময়্যাসক্তমনা ঃ পাৰ্থ যোগং যুঞ্জন্মদাশ্ৰয়ঃ।

অসংশয়ং সমগ্ৰং মাং যথা জ্ঞাস্যসি তচ্ছূণু ॥ ১ ॥

পাৰ্থ ! তোমাৰ মন মোৰ লগতে আসক্ত হৈ আছে, বাহিৰত নহয়, যদিও অৰ্থাৎ মোৰ পৰায়ণ হৈ, যোগত লাগিছা (মোক এৰি নহয়) মোক যি প্ৰকাৰে সংশয় ৰহিত হৈ জানিবা, সেই সম্পৰ্কে শুনা, যাক জনাৰ পিছত অকনো সংশয় নাথাকে। বিভূতি সমূহৰ সম্পূৰ্ণ জানকাৰীৰ ওপৰত পূৰ্ণ

জোৰ দি কৈছে -

জ্ঞানং তেহহং সৱিজ্ঞানমিদং বক্ষ্যাম্যশেষতঃ।

যজ্জ্ঞাত্বা নেহ ভূয়োহন্যজ্জ্ঞাতব্যমৱশিষ্যতে ॥ ২ ॥

মই তোমাৰ কাৰণে বিজ্ঞানৰসৈতে জ্ঞানৰ বিষয়ে সম্পূৰ্ণ কম। পূৰ্ত্তিকালত যজ্জই যাৰ সৃষ্টি কৰে, সেই অমৃতত্ব পাপুৰ লগে লগে জানিব পৰাই হ'ল জ্ঞান। পৰমতত্ত্ব পৰমাত্মাক প্ৰত্যক্ষ ভাবে জনাৰ নামেই হ'ল জ্ঞান। মহাপুৰুষে একেলগে সৰ্বত্ৰত কাৰ্য্য কৰে? কি ধৰণে তেওঁ উঠায়, বহুৱায় আৰু প্ৰাকৃতিৰ দ্বন্দ্বৰ পৰা ওলিয়াই স্বৰূপলৈকে পোৱাই দিয়ে? তেওঁৰ এই কাৰ্য্য প্ৰণালীৰ নামেই বিজ্ঞান। এই বিজ্ঞান সহিত জ্ঞানক সম্পূৰ্ণকৈ কম যাক শুনি বা জানি সংসাৰত আৰু একোৱে জনাৰ যোগ্য নাথাকে। জনালোকৰ সংখ্যা বহুত কম -

মনুষ্যাণাং সহস্ৰেষু কশ্চিদ্যততি সিদ্ধয়ে।

যততামপি সিদ্ধানাং কশ্চিন্মাং বেত্তি তত্ত্বতঃ ॥ ৩ ॥

হাজাৰ জনৰ ভিতৰত কোনো এজনেহে মোক প্ৰাপ্তীৰ কাৰণে যত্ন কৰে আৰু তেনে যত্ন কৰা বিলাকৰ ভিতৰত কোনোবা যোগীয়েহে মোৰ তত্ত্ব সাক্ষাৎকাৰ লাভ কৰে। এতিয়া সম্পূৰ্ণ তত্ত্ব ক'ত আছে? এটা স্থানত পিণ্ড ৰূপে আছে নে সৰ্বত্ৰ ব্যাপ্ত হৈ আছে? এই বিষয়ে যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কয় -

ভূমিৰাপোহনলো বায়ুঃ খং মনো বুদ্ধিৰেৰ চ

অহঙ্কাৰ ইতীয়ং মে ভিন্না প্ৰকৃতিৰষ্টধা ॥ ৪ ॥

অৰ্জুন ! ভূমি, জল, অগ্নি, বায়ু আৰু আকাশ তথা মন, বুদ্ধি আৰু অহংকাৰ এনে বিধৰ আঠপ্ৰকাৰৰ ভেদ থকা মোৰ প্ৰকৃতি আছে। এই অষ্টধা মূল প্ৰকৃতি হয়।

অপৰেয়মিতস্কুন্যাং প্ৰকৃতিং ৱিদ্ধি মে পৰাম্।

জীবভূতাং মহাবাহো যয়েদং ধাৰ্যতে জগৎ ॥ ৫ ॥

অৰ্থাৎ এই আঠ প্ৰকাৰৰ মোৰ 'অপৰা' প্ৰকৃতি আছে মহাবাহু অৰ্জুন ! অন্যৰ জীৱৰূপ- (পৰা) অৰ্থাৎ চেতন প্ৰকৃতি বুলি জানা, যাৰ ফলত সম্পূৰ্ণ জগত ধাৰণ কৰা হৈছে। সেইটো হ'ল জীৱত্মাও প্ৰকৃতিৰ সম্বন্ধত থকাৰ

কাৰণে প্ৰকৃতিয়ে হয়।

এতদ্যোনীনি ভূতানি সৰ্বাণীতু্যপধাৰয়।

অহং কৃত্সস্য জগতঃ প্ৰভৱঃ প্ৰলয়স্তথা।। ৬।।

অৰ্জুন! তুমি এনেভাৱে বুজা য়ে সম্পূৰ্ণ ভূত এই মহাপ্ৰকৃতিৰ দ্বাৰা, পৰা আৰু অপৰা প্ৰকৃতিৰ দ্বাৰাই উৎপন্ন হয়। এই দুইটাই একমাত্ৰ য়োনি হয়। মই সম্পূৰ্ণ জগতৰ উৎপত্তি তথা প্ৰলয়ৰূপ হওঁ অৰ্থা মূল কাৰণ হওঁ। জগতৰ উৎপত্তি মোৰ পৰাই হয় আৰু (প্ৰলয়) বিলয়ও মোতেই হয়। যেতিয়া লৈকে প্ৰকৃতি বিদ্যমান, মইয়ে তেওঁৰ উৎপত্তি হওঁ আৰু যেতিয়া কোনো মহাপুৰুষ প্ৰকৃতিৰ সিপাৰত পায়, তেতিয়া ময়েই মহাপ্ৰলয় হৈ যাওঁ, যি অনুভৱত হে পোৱা যায়। সৃষ্টিৰ উৎপত্তি আৰু প্ৰলয়ৰ প্ৰপঞ্চক মানব-সমাজে কৌতুহলেৰে চায়। বিশ্বৰ বহুতো শাস্ত্ৰই ইয়াক বহু প্ৰকাৰে বুজাবৰ চেষ্টা কৰা হৈছে। কোনো-বাই কয় প্ৰলয়ত সংসাৰ ডুবি যায়, আকৌ কাৰোবাৰ মতে সূৰ্য্য ইমান তললৈ আহিব যে পৃথিৱী জ্বলি ছাইহৈ যাব। কোনোবাই ইয়াকে প্ৰলয় বুলি কয় যে সেই দিনাই সকলোৰে বিচাৰ হব আকৌ কোনোবাই নিত্য গণনাত ব্যস্ত আছে। কিন্তু যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ অনুসৰি প্ৰকৃতি অনাদি, হয়, পৰিবৰ্ত্তন হৈ থাকিলেও, নষ্ট কিন্তু কেতিয়াও হোৱা নাই।

ভাৰতীয় ধৰ্মগ্ৰন্থ অনুসৰি মনুৱে প্ৰলয় দেখিছিল। তাৰ লগতে এঘাৰ জন ঋষিয়ে মৎস্যৰ শিঙত নাও বান্ধি হিমালয়ৰ এটা অতি উচ্চ শৃঙ্গত শৰণ লৈছিল। লীলাকাৰ শ্ৰীকৃষ্ণৰ উপদেশ সমূহ এবং জীৱন সম্বন্ধিত তেওঁৰ সমকালীন শাস্ত্ৰ ভাগৱতত মুকণ্ড মুনিৰ পুত্ৰ মাৰ্কণ্ডেয় দ্বাৰাও প্ৰলয়ক তেওঁৰ নিজ চকুৰে দেখা কথা বৰ্ণনা আছে। তেওঁ হিমালয়ৰ উত্তৰত পুষ্পভদ্ৰা নদীৰ পাৰত থাকিছিল।

ভাগৱতৰ দ্বাদশ স্কন্ধৰ আঠ আৰু ন আধ্যায় অনুসৰি শৌনক আদি ঋষি সকলে সূত জীক সুধিছিলে যে মাৰ্কণ্ডেয়জীয়ে মহাপ্ৰলয়ত বট গছৰ পাতত ভগৱান বালমুকুন্দৰ দৰ্শন কৰিছিল, কিন্তু তেওঁতো আমাৰ বংশৰহে আছিল, আমি বিলাকতকৈ কেই বছৰ পূৰ্বে হে তেওঁ আছিল। তেওঁৰ জন্মৰ পিছত কোনো প্ৰলয়ও হোৱা নাই আৰু সৃষ্টিও ডুবা নাই। সকলো যেনে আছিল

তেনে আছে, তেতিয়াহলে তেওঁ কেনেকৈ প্ৰলয় দেখিলে ?

সূত জীয়ে কলে যে মাৰ্কণ্ডেয়জীৰ প্ৰাৰ্থনাত প্ৰসন্ন হৈ নৰনাৰায়ণে তেওঁক দৰ্শন দিলে। মাৰ্কণ্ডেয় জীয়ে কলে যে মই আপোনাৰ সেই মায়া চাব বিচাৰো যাৰ দ্বাৰা প্ৰেৰিত হৈ এই আত্মাই অনন্ত যোনীত ভ্ৰমণ কৰে। ভগৱানে স্বীকাৰ কৰিলে আৰু এদিন যেতিয়া মুনি নিজৰ আশ্ৰমত ভগৱানৰ চিন্তনত তন্ময় হৈ আছিল, তেতিয়া তেওঁ দেখিবলৈ পালে যে চাৰিওফালৰ সমুদ্ৰ উত্তাল হৈ তেওঁৰ ফালে আহি আছে। তাত ডাঙৰ ঘৰিয়াল বোৰে জাপ মাৰি আছিল। তেওঁবিলাকৰ মাজত মুনি সোমাই পৰিব ধৰিছিল। মাৰ্কণ্ডেয় বাচিবৰ বাবে ইফালে সিফালে পলাব ধৰিছিল। আকাশ, সূৰ্য্য, পৃথিৱী, চন্দ্ৰ, স্বৰ্গ, জ্যোতিষ্ক মণ্ডল সকলো সেই সমুদ্ৰত ডুবি গৈ আছিল। এনে সময়ত মাৰ্কণ্ডেয় ঋষিয়ে বটগছ আৰু পাতৰ মাজত এটি শিশু দেখিবলৈ পালে; উশাহৰ লগে লগে মাৰ্কণ্ডেয়ও সেই শিশুৰ পেটলৈ সোমাই গল আৰু নিজৰ আশ্ৰম, সূৰ্য্যমণ্ডলৰ সৈতে সৃষ্টিক জীৱিত ৰূপে দেখা পালে আৰু পূৰ্ণৰ নিশাহৰ লগতে সেই শিশুৰ পেটৰ পৰা বাহিৰলৈ ওলাই আহিল। চকু মেলাত মাৰ্কণ্ডেয় ঋষিয়ে নিজক সেই আশ্ৰমতে নিজৰ আসনত বহি থকা পালে।

স্পষ্টকৈ বুজাগল যে কোটি বছৰৰ ভজনৰ পাছত সেই মুনিয়ে ঈশ্বৰীয় দৃশ্যক নিজৰ হৃদয়ত দেখিবলৈ পাইছিল, অনুভৱত দেখিছিল, বাহিৰত সকলো আগৰদৰেই আছিল। সেয়ে প্ৰলয় হ'ল যোগীৰ হৃদয়ত ঈশ্বৰৰ পৰা পোৱা অনুভূতিহে। ভজনৰ অন্ত কালত যোগীৰ হৃদয়ত সংসাৰৰ টো হেৰাই অব্যক্ত পৰমাত্মাহে থাকে, এয়াই প্ৰলয়। বাহিৰত প্ৰলয় নহয়। মহাপ্ৰলয় শৰীৰ থাকোতেই অদ্বৈতৰ অনিৱৰ্চনীয় স্থিতি ই ত্ৰিগ্নাত্মক। অকল বুদ্ধিৰ দ্বাৰা নিৰ্ণয় ললে ভ্ৰমৰ হে সৃষ্টি কৰে, লাগিলে আপুনি থাকক অথবা আমি। এই বিষয়ে আগলৈ চাওক -

মন্তঃ পৰতৰং নান্যৎকিঞ্চিদস্তি ধনঞ্জয়।

মই সৰ্বমিদং প্ৰোতং সূত্ৰে মণিগণা ইৱ ॥ ৭ ॥

হে ধনঞ্জয় ! মোৰ বাদে অলপো বেলেগ বস্তু নাই। এই সম্পূৰ্ণ জগত সুতাত মণি গথাৰ দৰে মোৰ লগত গঁথা আছে। আছে, কিন্তু জানিব কেতিয়া ? যেতিয়া (এই আখ্যায়ৰ প্ৰথম শ্লোক অনুসৰি) অনন্য ভক্তিতে মোৰ পৰায়ণ হৈ যোগত সেই ৰূপেই লাগি থাকে। তাৰ বাদে নহয়। যোগত লাগি থকাৰ ব্যৱস্থা আৱশ্যক।

বসোহহমঙ্গু কৌন্তেয় প্ৰভাস্মি শশিসূৰ্য্যয়োঃ ॥
প্ৰণৱঃ সৰ্বৱেদেশু শব্দঃ খে পৌৰুষং ন্যু ॥ ৮ ॥

হে কৌন্তেয় ! জলত বস ময়েই। চন্দ্ৰ আৰু সূৰ্য্যৰ প্ৰকাশ মই। সম্পূৰ্ণ বেদত ওঁকাৰ (ও-অহং-কাৰ) মোৰ নিজৰ আকাৰ হওঁ। আকাশত শব্দ আৰু পুৰুষত পুৰুষত্ব মই হওঁ। তথা মই -

পুণ্যো গন্ধঃ পৃথিব্যাং চ তেজশ্চাস্মি ৰিভাৱসৌ।
জীৱনং সৰ্বভূতেশু তপশ্চাস্মি তপস্বিষু ॥ ৯ ॥

পৃথিৱীত পবিত্ৰ গন্ধ আৰু অগ্নিত তেজময়েই। সম্পূৰ্ণ জীৱত মইয়ে জীৱন আৰু তপস্বিত মইয়ে তপ।

বীজং মাং সৰ্বভূতানাং বুদ্ধি পাৰ্থ সনাতনম্।
বুদ্ধিবুদ্ধিমতামস্মি তেজস্তেজস্বিনামহম্ ॥ ১০ ॥

হে পাৰ্থ ! তুমি সম্পূৰ্ণ ভূতৰ সনাতন কাৰণ অৰ্থাৎ বীজ মোকেই জানা। মই বুদ্ধিমানৰ বুদ্ধি আৰু তেজস্বীৰ তেজ হওঁ। এই ক্ৰমত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কয় -

বলং বলবতাং চাহং কামৰাগবিবৰ্জিতম্।
ধৰ্মাবিক্ৰদ্ধো ভূতেশু কামোহস্মি ভবতৰ্ঘভ ॥ ১১ ॥

হে ভাৰত শ্ৰেষ্ঠ অৰ্জুন। মই বলৱান সকলৰ কামনা আৰু আসক্তি ৰহিত বল। সংসাৰত সকলোৱেইতো বলৱান হয়, কোনোৱাই লাঠিৰ বল দেখুৱায়, কোনোবাই পৰমাণু একত্ৰিত কৰে, কিন্তু নহয়, শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে যে কাম আৰু ৰাগৰ পৰা যি পাৰ পাইছে সেই বল ময়েই, সেইটোহে বাস্তৱিক

বল। সকলো ভূতত ধৰ্মৰ অনুকূল কামনা ময়েই। পৰব্রহ্ম পৰমাত্মাহে একমাত্ৰ ধৰ্ম। যি সকলোকে ধাৰণ কৰিছে, যি শাস্ত্ৰত আত্মা সেইটোৱে ধৰ্ম। যি তাত অবিৰোধ কামনা ৰাখে সেইটো মইয়ে। আগতো শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছিলে যে অৰ্জুন। তুমি মোক প্ৰাপ্তীৰ কাৰণে ইচ্ছা কৰা। সকলো কামনা বিলাক বৰ্জিত আছে; কিন্তু সেই পৰমাত্মাক পাবৰ কাৰণে কামনাৰ আৱশ্যক আছে, অন্যথা আপুনি সাধন কৰ্মত প্ৰবৃত্ত হব নোৱাৰে। এনে কামনা মোৰেই দেন।

যে চৈব সাত্ত্বিক ভাৱা ৰাজসাস্ত্ৰামসাশ্চ যে।

মত্ত এবেতি তাস্মিন্দি ন ত্বহং তেষু তে ময়ি।। ১২।।

যি সত্ৰগুণৰ পৰা উৎপন্ন হোৱা ভাৱ আছে, যি ৰজোগুণ আৰু তমোগুণৰ পৰা উৎপন্ন হোৱা ভাৱ আছে, সেই সকলোবোৰ তুমি মোৰ পৰাই উৎপন্ন হোৱা বুলি জানা। কিন্তু বাস্তৱত সেইবোৰত মই আৰু মোৰ মাজত সেইবোৰ নাই। কিয়নো মই তেওঁ লোকত লাগি থকাও নাই আৰু সেইবিলাক মোৰ মাজত প্ৰৱেশ কৰিব নোৱাৰে; কিয়নো মোৰ কৰ্মৰ স্পৃহা নাই, মই নিলেপ, মোক এই বোৰ একো পাবলৈ নাই। সেই কাৰণে মোৰ মাজত প্ৰৱেশ কৰিব নোৱাৰে এনে হলেও -

যি দৰে আত্মাৰ উপস্থিতিতহে শৰীৰৰ ভোক পিয়াহ লাগে, আত্মাক অন্ন-জলৰ প্ৰয়োজন নাই, ঠিক তেনেদৰে প্ৰকৃতিয়ে পৰমাত্মাৰ উপস্থিতিতহে নিজৰ কাৰ্য্য কৰি থাকে, পৰমাত্মা তাৰ গুণ আৰু কাৰ্য্যত লিপ্ত হৈ নাথাকে।

ত্ৰিভিৰ্গুণময়ৈৰ্ভাৱৈৰেভিঃ সৰ্বমিদং জগৎ।

মোহিতং নাভিজানাতি মামেভ্যঃ পৰমব্যয়ম্।। ১৩।।

সাত্ত্বিক, ৰজসীক আৰু তামসিক এই তিনি গুণৰ কাৰ্য্যক্ৰম ভাৱেৰে এই সম্পূৰ্ণ জগত মোহিত হৈ আছে। সেইকাৰণে মানুহে এই তিনি গুণৰ দূৰত থকা মোক অৰিনাশী তত্বক ভালদৰে নাজানে। মই এই তিনি গুণৰ পৰা দূৰত আছো অৰ্থাৎ যেতিয়ালৈকে অকনমানো গুণৰ আবৰণ থাকে, তেতিয়ালৈকে মোক কোনেও নাজানে। তেওঁ এতিয়া গৈ থাকিব লাগিব, তেওঁ এতিয়া পথিক আৰু-

দৈবী হেমা গুণময়ী মম মায়া দুৰতয়া ।

মামেৰ যে প্ৰপদ্যন্তে মায়ামেতাং তৰন্তি তে ॥ ১৪ ॥

এই ত্ৰিগুণময়ী মোৰ অদ্ভুত মায়া বৰ কষ্টকৰ; কিন্তু যি পুৰুষে মোকেই নিৰন্তৰ ভজনা কৰে, তেওঁ এই মায়াৰ সিপাৰ পায়। এই মায়া হয়তো দৈবী, কিন্তু ধূপকাঠি জ্বলাই ইয়াক পূজা কৰিলে নহব; ইয়াৰ পৰা পাৰ হব লাগিব।

ন মাং দুষ্কৃতিনো মূঢ়াঃ প্ৰপদ্যন্তে নৰাধমাঃ ।

মায়য়াপহতঞ্জনা আসুৰং ভাৰমাশ্ৰিতাঃ ॥ ১৫ ॥

যি জনে মোক নিৰন্তৰ ভজনা কৰে, তেওঁ জানে। তথাপিও মানুহে নভজে। মায়াৰ দ্বাৰা যাৰ জ্ঞান অপহৰণ কৰা হৈছে, যি আসুৰী স্বভাৱক ধাৰণ কৰিছে, মনুষ্যৰ ভিতৰত অৰ্থম, কাম-ক্ৰোধ আদি দুঃস্কৃতি কৰাজন মুঢ় মানুহ মোৰ ভজনা নকৰে। তেতিয়া ভজে কোনে?

চতুৰ্বিধা ভজন্তে মাং জনাঃ সুকৃতিনোহৰ্জুন ।

আৰ্তো জিঞ্জাসুৰৰ্থাৰ্থী জ্ঞানী চ ভৰতৰ্ষভ ॥ ১৬ ॥

হে ভৰতশ্ৰেষ্ঠ অৰ্জুন! **সুকৃতিনঃ** উত্তম অৰ্থাৎ নিয়ত কৰ্ম (যাৰ পৰিণামত শ্ৰেয়ৰ প্ৰাপ্তী হয়, তাক) কৰাজন, **‘অৰ্থাৰ্থী’** অৰ্থাৎ সকাম, আৰ্ত অৰ্থাৎ দুখৰ পৰা পৰিত্ৰাণ বিচৰাজন আৰু **‘জিঞ্জাসু’** অৰ্থাৎ প্ৰত্যক্ষ ৰূপত জানিব বিচৰাজন আৰু **‘জ্ঞানী’** অৰ্থাৎ যি প্ৰৱেশৰ স্থিতিত আছে- এই চাৰি প্ৰকাৰৰ ভক্ত জনে মোৰ ভজনা কৰে।

‘অৰ্থ’ সেই বস্তু, যিয়ে আমাৰ শৰীৰ অথবা সম্বন্ধৰ পূৰণ কৰে। সেই কাৰণে অৰ্থ, কামনা বিলাক সকলো বস্তু প্ৰথমে ভগৱানৰ দ্বাৰাই পূৰ্ণ হয়। শ্ৰীকৃষ্ণই কয় যে মইয়ে পূৰ্ণ কৰো, কিন্তু ইমানতে বাস্তৱিক ‘অৰ্থ’ নহয়। আত্মিক সম্পত্তিহে স্থিৰ সম্পত্তি- এয়াই ‘অৰ্থ’।

সাংসাৰিক ‘অৰ্থ’ পূৰণ কৰি ভগৱানে বাস্তৱিক অৰ্থ আত্মিক সম্পত্তিৰ ফাললৈ বঢ়াই দিয়ে; কিয়নো তেওঁ জানে যে ইমানতে মোৰ ভক্ত সুখী নহয় সেইকাৰণে তেওঁ আত্মিক সম্পত্তিও তেওঁক দিব ধৰে। লোকত লাভ আৰু পৰলোকত নিৰ্বাহ এই দুইটাই ভগৱানৰ বস্তু। নিজৰ ভক্তক খালি নাৰাখে।

‘আৰ্ত’ যি দুখী। ‘জিজ্ঞাসু’ সম্পূৰ্ণকৈ জনাৰ ইচ্ছা থকা, জিজ্ঞাসুৱে মোক ভজনী কৰে। সাধনাৰ পৰিপক্ক অৱস্থাত দিক্‌দৰ্শক (প্ৰত্যক্ষ দৰ্শন)ৰ অৱস্থা থকা জ্ঞানীয়েও মোক ভজনা কৰে। এইদৰে চাৰি প্ৰকাৰৰ ভক্তই মোৰ ভজনা কৰে, যাৰ ভিতৰত জ্ঞানী শ্ৰেষ্ঠ অৰ্থাৎ জ্ঞানীও ভক্ত হয়। এই সকলোৰ ভিতৰত -

তেয়াং জ্ঞানী নিত্যযুক্ত একভক্তিৰিণীষ্যতে।

প্ৰিয়ো হি জ্ঞানিনোহত্যাৰ্থমহং স চ মম প্ৰিয়ঃ।। ১৭।।

অৰ্জুন! তেওঁলোকৰ ভিতৰতো নিত্য মোতেই একীভাৱেৰে স্থিত হোৱা, অনন্য ভক্তিকৰা জ্ঞানী বিশিষ্ট হয়; কিয়নো সাক্ষাতকাৰৰ সৈতে জনা জ্ঞানীক মই অত্যন্ত প্ৰিয় আৰু সেই জ্ঞানীও মোৰ কাৰণে অত্যন্ত প্ৰিয়। সেই জ্ঞানী মোৰেই স্বৰূপ হয় -

উদাৰাঃ সৰ্ব এবৈতে জ্ঞানী ত্বায়েব মে মতম্।

আস্থিতঃ স হি যুক্তাত্মা মামেবানুত্তমাং গতিম্।। ১৮।।

যদিও এই চাৰি প্ৰকাৰৰ ভক্তবোৰ উদাৰ হয় (কোন বিধৰ উদাৰতা কি আপুনি ভক্তি কৰিলে ভগৱানে কিবা পায়নে? ভগৱানত কিবা কম আছে নেকি যি আপুনিয়ে পুৰা কৰি দিব? নহয়, বস্তুতঃ তেওঁৰ উদাৰতা আছে, যি জনে আপোনাৰ আত্মাক অধোগতিলৈ নিনিয়, যি জন ইয়াৰ উদ্ধাৰৰ কাৰণে অগ্ৰসৰ হয়। এইদৰে তেওঁ উদাৰ হয়।) কিন্তু জ্ঞানীতো সাক্ষাৎ মোৰ স্বৰূপ, এইটোৱে মোৰ মত; কিয়নো সেই স্থিৰবুদ্ধি জ্ঞানী ভক্ত সৰ্বোত্তম গতি স্বৰূপ মোতেই স্থিত হয়। অৰ্থাৎ তেৰেই মই, তেওঁত মই আছোঁ। মই আৰু তেওঁত কোনো প্ৰভেদ নাই। ইয়াকে পুণৰ জোৰ দি কৈছে-

বহুনাং জন্মনামন্তে জ্ঞানবান্মাং প্ৰপদ্যতে।

বাসুদেবঃ সৰ্বমিতি স মহাত্মা সুদূৰ্লভঃ।। ১৯।।

অভ্যাস কৰি বহুত জন্মৰ অন্তত জনম গ্ৰহণ কৰি, প্ৰাপ্তীহোৱা জন্মত, সাক্ষাৎকাৰ প্ৰাপ্ত কৰা জ্ঞানীয়ে ‘সকলোতে বাসুদেৱ আছে’ - এইদৰে মোক ভজনা কৰে। তেনে মহাত্মা অতি দূৰ্লভ। তেওঁ কোনো বাসুদেৱৰ প্ৰতিমা নগঢ়ে, আনকি নিজৰ অন্তৰতে তেওঁ পৰমদেৱৰ নিবাস পায়। সেই জ্ঞানী

মহাত্মাক শ্ৰীকৃষ্ণই তত্বদৰ্শীবুলিও কৈছে। এই মহাপুৰুষৰ দ্বাৰাই বাহিৰৰ সমাজৰ কল্যাণ সম্ভৱ হয়। এই ধৰণৰ প্ৰত্যক্ষ তত্বদৰ্শী মহাপুৰুষ শ্ৰীকৃষ্ণৰ শব্দত অতি দুৰ্লভ।

যেতিয়া শ্ৰেয় আৰু প্ৰেয়(মুক্তি আৰু ভোগ) দুইটাই ভগৱানৰ পৰা প্ৰাপ্ত হয়, তেতিয়া হলে সকলোৱে একমাত্ৰ ভগৱানক ভজন কৰিব লাগে, তথাপিও মানুহে তেওঁক নভজে। কিয়? শ্ৰীকৃষ্ণই কয় –

কামৈস্তৈস্তৈৰ্হতজ্ঞানাঃ প্ৰপদ্যন্তেহন্যদেবতাঃ ।

তং তং নিয়মমাস্থায় প্ৰকৃত্যা নিয়তাঃ স্বয়া ॥ ২০ ॥

“সেই তত্বদৰ্শী মহাত্মা অথবা পৰমাত্মাই সকলো” মানুহে এনেকৈ নুবুজে, কিয়নো ভোগৰ কামনাৰ দ্বাৰা মানুহৰ বিবেক অপহৰণ কৰি লৈছে, সেই কাৰণে তেওঁ নিজৰ প্ৰকৃতি অৰ্থাৎ জন্ম- জন্মান্তৰৰ পৰা অৰ্জিত সংস্কাৰৰ স্বভাৱেৰে প্ৰেৰিত হৈ মোক পৰমাত্মাৰ ভিন্ন অন্য দেৱতা সকলক আৰু তেওঁলোকৰ বাবে প্ৰচলিত নিয়মৰ শৰণ লয়। ইয়াত অন্য দেৱতাৰ প্ৰসংগ প্ৰথম বাৰৰ কাৰণে আহিছে।

যো যো যাং যাং তনুং ভক্তঃ শ্ৰদ্ধয়াৰ্চিৰ্তুমিচ্ছতি ।

তস্য তস্যাচলাং শ্ৰদ্ধাং তামেৰ বিদধাম্যহম্ ॥ ২১ ॥

যি বিলাক সকামী ভক্ত বিলাকে যি যি দেৱতাৰ স্বৰূপক শ্ৰদ্ধা কৰি পূজা কৰিব বিচাৰে, মই সেই দেৱতাৰ প্ৰতি তেওঁৰ শ্ৰদ্ধাক স্থিৰ কৰি দিওঁ। মইয়ে স্থিৰ কৰো কিয়নো দেৱতা নামৰ কোনো বস্তু থাকিলেহে তেওঁৰ শ্ৰদ্ধা স্থিৰ কৰিলেহেঁতেন।

স তয়া শ্ৰদ্ধয়াযুক্তস্ত স্যাৰাধনমীহতে ।

লভতে চ ততঃ কামান্ময়ৈৰ ৰিহিতাহি তান্ ॥২২॥

সেই পুৰুষ সেই শ্ৰদ্ধাৰে যুক্ত হোৱা দেৱ বিগ্ৰহক পূজা কৰিবলৈ তৎপৰ হয় আৰু সেই দেৱতাৰ মাধ্যমেৰে মোৰ দ্বাৰা নিৰ্মিত সেই ইচ্ছিত

ভোগ প্ৰাপ্ত কৰে। ভোগ কোনে দিয়ে? ময়েই দিওঁ। তেওঁৰ শ্ৰদ্ধাৰ পৰিণাম হ'ল ভোগ, কোনো দেৱতাই দিয়া নহয়। কিন্তু ফলটো তেওঁ পায়েই, আকৌ ইয়াত কি বেয়া আছে? ইয়াত কয়—

অন্তবত্ত্ব ফলং তেষাং তদ্বত্যাগ্নমেধসাম্ ।

দেৱান্দেবয়জো যান্তি মত্ত্বক্তাযান্তিমামপি ॥২৩ ॥

কিন্তু তেওঁলোক অল্পবুদ্ধি থকা বিলাকৰ সেই ফল নাশৱান হয়। আজি ফল আছে, কালিলৈ ভোগ কৰি থাকোতেই নষ্ট হৈ যাব, সেই কাৰণে ই নাশৱান। দেৱতাক পূজা কৰাজন দেৱতাকে প্ৰাপ্ত কৰে, অর্থাৎ দেৱতাও নাশৱান। দেৱতাৰ পৰা ধৰি সম্পূৰ্ণ জাগতিকবস্তু পৰিবৰ্ত্তনশীল আৰু মৰণশীল। মোৰ ভক্তই মোকে প্ৰাপ্ত কৰে; যি অব্যক্ত তাকে প্ৰাপ্ত কৰে।

তিনি আধ্যাত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছিল যে এই যজ্ঞৰ দ্বাৰা তোমালোক দেৱতা হোৱা অর্থাৎ দৈৱী সম্পদৰ উন্নতি কৰা হয়। যেতিয়াই দৈৱী সম্পদৰ উন্নতি হব, তেতিয়াই তোমাবো উন্নতি হব। ক্ৰমশঃ উন্নতি কৰি পৰমশ্ৰেয় প্ৰাপ্ত কৰিব পাৰিবা। ইয়াত দেৱতা বুলি তাকে কোৱা হৈছে, যি দৈৱী সম্পদে পৰমদেৱ পৰমাত্মাৰ দেৱত্ব অৰ্জিত কৰিব পাৰে। দৈৱী সম্পদ হ'ল মোক্ষৰ কাৰণে, যাৰ ফলত ছাব্বিশটা লক্ষ্যণৰ কথা গীতাৰ ষোল্ল আধ্যাত কোৱা হৈছে।

‘দেৱতা’ হৃদয়ৰ অন্তৰালত পৰমদেৱ পৰমাত্মাৰ দেৱত্ব অৰ্জিত কৰাৰ পৰা এটা সদগুণৰ নাম। এই আছিল অৱশ্যে ভিতৰৰ বস্তু; কিন্তু কালান্তৰত মানুহে ভিতৰৰ বস্তু বাহিৰত চাবলৈ আৰম্ভ কৰিলে। মূৰ্ত্তী সাজিলে, কৰ্মকাণ্ড ৰচনা কৰিলে আৰু বাস্তৱিকৰ পৰা আঁতৰিল। শ্ৰীকৃষ্ণই এই ভ্ৰান্তিৰ নিৰাকৰণ উপৰোক্ত চাৰি শ্লোকত কৰিছে। গীতাত প্ৰথম বাৰ অন্য দেৱতাৰ নাম লৈ তেওঁ কৈছে যে দেৱতা নাথাকে। মানুহৰ শ্ৰদ্ধা য'ত বাঢ়ি যায়, তাত ময়েই তেওঁলোকৰ ইঙ্গিত হৈ তেওঁলোকৰ শ্ৰদ্ধাক পুষ্টি সাধন কৰো আৰু ময়েই তাত ফল প্ৰদান কৰো। সেই ফল নশ্বৰ। ফলও নাশ হয়, দেৱতাও নাশ হয় আৰু দেৱতাক পূজা জনো নাশ হয়। যাৰ বিবেক নষ্ট হৈ গ'ল, সি মুঢ়বুদ্ধি সম্পন্ন অন্য দেৱতাক পূজা কৰে শ্ৰীকৃষ্ণইতো এইটো কৈছে যে অন্য দেৱতাক

পূৰ্জা কৰা বিধান অযুক্তি সঙ্গত। (আগলৈ ৯/২৩ শ্লোক দৃষ্টব্য)

অব্যক্তং ব্যক্তিমা পন্নং মন্যন্তে মামবুদ্ধয়ঃ।

পৰং ভাৱমজানন্তো মমাব্যয়মনুক্তমম্।।২৪।।

যদিও যেতিয়া দেৱতাবিলাকৰ নামত , দেৱতা নামৰ কোনো বস্তু নাই , যি ফল প্ৰাপ্ত হয় সেয়াও নাশশীল, তথাপিও সকলোৱে মোৰ ভজন নকৰে; কিয়নো বুদ্ধিহীন পুৰুষ (যেনেকৈ আগৰ শ্লোকত কোৱা হৈছিল যে কামনাৰ দ্বাৰা যাৰ-জ্ঞান অপহৰণ হৈ গৈছে) মোৰ সৰ্বেবাওম, অবিনাশী আৰু পৰম প্ৰভাৱক ভালদৰে নেজানে, সেই কাৰণে মই অব্যক্ত পুৰুষক ব্যক্তিভাৱত প্ৰাপ্ত হৈছে বুলি ভাৱে, ‘মানুহ’ বুলি ভাৱে। অৰ্থাত শ্ৰীকৃষ্ণই মনুষ্য শৰীৰধাৰী যোগী আছিল, যোগেশ্বৰ আছিল। যি নিজেই যোগী আৰু অন্যকো যোগী বনাবৰ ক্ষমতা আছে , তেওঁক যোগেশ্বৰ বুলি কোৱা হয়। সাধনাৰ শুদ্ধ পথত ক্ৰমশঃ উন্নতি কৰি তেঁৱো মহাপুৰুষৰ সেই পৰম ভাৱত স্থিত হয়। শৰীৰধাৰী হোৱা স্বত্বে তেওঁ অব্যক্ত স্বৰূপত স্থিত হৈ যায়। তথাপিও কামনাৰে বিবশহোৱা মন্দবুদ্ধিৰ মানুহবিলাকে তেওঁক সাধাৰণ ব্যক্তি বুলিয়ে ভাৱে। তেওঁলোকে ভাৱে যে আমাৰ দৰেই তো তেঁৱো জন্মহৈছে, তেওঁ কেনেকৈ ভগৱান হব পাৰে? সেই বেচৰা বিলাকৰ নো দোষ কি? চকুৰে চালে শৰীৰেইতো দেখা পায়। তেওঁলোকে মহাপুৰুষৰ বাস্তৱিক স্বৰূপ কিয় নেদেখে? এই বিষয়ত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কৈছে -

নাহং প্ৰকাশঃ সৰ্বস্য যোগমায়াসমাবৃতঃ।

মূঢ়োহয়ং নাভিজানাতি লোকো মামজমব্যয়ম্।।২৫।।

সামান্য লোকৰ কাৰণে মায়া এখন পৰ্দাৰ দৰে, যাৰ দ্বাৰা পৰমাত্মা আঁৰ হৈ আছে। যোগ-সাধনা বুজি পাই তেওঁ তাত প্ৰবৃত্তি হয়। ইয়াৰ পিছত যোগমায়া অৰ্থাৎ যোগক্ৰিয়াও এটা আবৰণ হৈ পৰে। যোগৰ অনুষ্ঠান কৰি থাকি তেওঁৰ শেষ পৰ্য্যায় যোগাৰূঢ়তা যেতিয়া হৈ যায় সেই আৰ্হঁত থকা পৰমাত্মা বিদিত হয়। যোগেশ্বৰে কয় মে মই নিজৰ যোগমায়াৰে ঢাক খাই আছোঁ, মাত্ৰ যোগৰ পৰিপক্ক অৱস্থাত থকা জনহে মোক দেখিবলৈ পায়। মই

সকলোৰে কাৰণে প্ৰত্যক্ষ নহওঁ সেইকাৰণে অজ্ঞানী মনুষ্যই মোক জন্মৰহিত (যাক এতিয়া জন্ম লব নালাগে) অবিদ্যাশী, (যাৰ নাশ নহয়) অব্যক্ত স্বৰূপ (যাক পুনঃ ব্যক্ত হব নালাগে) ক নেজানে। অৰ্জুনেও শ্ৰীকৃষ্ণক নিজৰ দৰে মনুষ্য বুলি ভাবিছিল। তেওঁক যেতিয়া দৃষ্টি দিলে তেতিয়া অৰ্জুনৰ মোহ ভংগ হ'ল, প্ৰাৰ্থনা কৰিবলৈ ধৰিলে। মূল কথা হ'ল অব্যক্ত স্থিত মহাপুৰুষক আমি চিনিব নোৱাৰো, আমি প্ৰায়ঃ অন্ধ হৈ থাকোঁ। আগলৈ কয় -

বেদাহং সমতীতানি বৰ্তমানানি চাৰ্জুন।

ভৱিষ্যাণি চ ভূতানি মাং তু বেদ ন কশ্চন।।২৬।।

অৰ্জুনঙ্গ মই অতিত বৰ্তমান আৰু ভৱিষ্যতত হব লগা সম্পূৰ্ণ প্ৰাণীক জানো, কিন্তু মোক কোনেও নেজানে। কিয় নাজানে?

ইচ্ছা দ্বেষসমুখেন দ্বন্দ্বমোহেন ভাৰত।

সৰ্বভূতানি সম্মোহং সৰ্গে যান্তি পৰন্তপ।।২৭।।

ভৰতবংশী অৰ্জুন! ইচ্ছা আৰু দ্বেষ অৰ্থাৎ ৰাগ-দ্বেষ আদি দ্বন্দ্বৰ মোহেৰে সংসাৰৰ সম্পূৰ্ণ প্ৰাণী অত্যন্ত মোহত প্ৰাপ্ত হৈ আছে, সেই কাৰণে মোক নাজানে। তেতিয়াহলে কোনোৱে নাজানেনে? যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কয়-

যেষাং ভ্ৰন্তগতং পাপং জনানাং পুণ্যকৰ্মণাম্।

তে দ্বন্দ্বমোহনিৰ্মুক্তা ভজন্তে মাং দৃঢ়ব্ৰতাঃ।।২৮।।

কিন্তু পুণ্য কৰ্ম (যি সংশয়ক নাশ কৰে, যাৰ নাম কাৰ্য্যম, নিয়ত বা নিৰ্দ্দষ্ট কৰ্ম, যজ্ঞৰ প্ৰক্ৰিয়া বুলি বাৰে বাৰে বুজাব বিচৰা হৈছে, সেই কৰ্ম) কৰা জন, যি ভক্তৰ পাপ নষ্ট হৈ গৈছে, তেওঁ ৰাগ-দ্বেষ-দ্বন্দ্বৰ পৰা মোহৰ পৰা ভালদৰে মুক্ত হৈ, ব্ৰতত দৃঢ় ভাৱে থাকি মোক ভজনা কৰে। কিহৰ কাৰণে ভজনা কৰে?

জৰামৰণ মোক্ষায় মামাশ্ৰিত্য যতন্তি যে।

তে ব্ৰহ্ম তদ্বিদুঃ কৃৎস্নমধ্যাত্নং কৰ্ম চাখিলম্।।২৯।।

যি জনে মোৰ শৰণ লৈ জৰা আৰু মৰণৰ পৰা মুক্তি পাবলৈ যত্ন কৰে

, সেই পুৰুষে সেই ব্ৰহ্মাক, সম্পূৰ্ণ আধ্যাত্মিক আৰু সম্পূৰ্ণ কৰ্মক জানে আৰু সেইদৰে -

সাধিভূতাধিদৈবং মাং সাধিযজ্ঞং চ যে বিদুঃ।

প্ৰয়াণকালেহপি চ মাং তে বিদুৰ্যুক্তচেতসঃ।।৩০।।

যি পুৰুষ অধিভূত, অধিদৈব তথা অধিযজ্ঞৰ সৈতে মোক জানে , মোতেই চিও সমাহিত কৰা সেই পুৰুষ অনন্ত কাললৈকে মোক জানিব, মোৰ লগতে স্থিত থাকি মোকেই প্ৰাপ্ত কৰিব । চাবিশ, সাতাইশ শ্লোকত তেখেতে কৈছিল যে মোক কোনেও নাজানে; কিয়নো তেওঁ মোহগ্ৰস্ত হৈ আছে। কিন্তু যি জনে সেই মোহৰ পৰা পৰিত্ৰাণৰ চেষ্টা কৰিছে, তেওঁ (ব) সম্পূৰ্ণ ব্ৰহ্ম (চ) সম্পূৰ্ণ আধ্যাত্ম () সম্পূৰ্ণ কৰ্ম (ছ) সম্পূৰ্ণ অধিভূত (প্ত) সম্পূৰ্ণ অধিদৈব আৰু (ছ) সম্পূৰ্ণ অধিযজ্ঞৰে সৈতে মোক জানে অর্থাৎ এই সকলোৰে পৰিণাম মই (সদগুৰু) হওঁ । তেওঁহে মোক জানে , এনে নহয় যে কোনেও নেজানে।

নিষ্কৰ্ষ :-

এই সপ্তম আধ্যায়ত যোগেশ্বৰ শ্ৰীকৃষ্ণই কলে যে অনন্য ভাৱে মোতেই সমৰ্পিত হৈ , মোৰ আশ্ৰয় গ্ৰহণ কৰি যি জন যোগত লাগি থাকে তেওঁ সম্পূৰ্ণ ৰূপে মোক জানে । মোক জানিবৰ বাবে হাজাৰ জনৰ ভিতৰত কাত চিৎ কোনোবা জনেহে যত্ন কৰে। আৰু যত্ন কৰা সকলৰ ভিতৰত কোনোবা এজনেহে মোক জানে। তেওঁ মোক পিন্ধৰূপেৰে একে দেশীয় হিচাবে নেদেখি সমগ্ৰত ব্যাপ্ত ভাবে দেখে। আঠটা প্ৰভেদ থকা মোৰ জড় প্ৰকৃতি আছে আৰু ইয়াৰ অন্তৰালত জীৱৰূপী মোৰ চেতন প্ৰকৃতি আছে। এই দুটাৰ সংযোগতে সম্পূৰ্ণ জগত চলি আছে। তেজ আৰু বল মোৰ দ্বাৰাই হয়। ৰাগ আৰু কাম ৰহিত বল তথা ধৰ্মানুকূল কামনাও ময়ে হওঁ। অৱশ্য সকলোকামনা বৰ্জিত আছে, কিন্তু মোৰ প্ৰাপ্তীৰ বাবে কামনা কৰা। এনে ইচ্ছাৰ অভূদয় হোৱা মোৰেই প্ৰসাদ। মাত্ৰ পৰমাত্মাক পাবৰ বাবে কৰা কামনাই ‘ধৰ্মানুকূল কামনা’।

শ্ৰীকৃষ্ণই কলে যে মই তিনিও গুণৰ পৰা অতিত আছে। পৰমৰ

স্পৰ্শ কৰি পৰমভাৱত স্থিত আছোঁ; কিন্তু ভোগাসক্ত মুঢ় পুৰুষে পোনে পোনে মোক ভজনা নকৰি অন্য দেৱতাক ভজনা কৰে, অৱশ্যে দেৱতা নামৰ কোনো বস্তুয়েই নাই। শিল- পানী- বৃক্ষ যাকেই পূজন কৰিব বিচাৰে, তাতেই তেওঁলোকৰ শ্ৰদ্ধাক মইয়ে পুষ্ট কৰো। তাৰ আৰঁত থাকি ময়ে ফল দিও;কিয়নো, তাত দেৱতা নামৰ কোনো ভোগেই নাই। মানুহে মোক সাধাৰণমানুহ বুলি ভজনা নকৰে, কিয়নো মই যোগমায়াৰ দ্বাৰা ঢাক খাই আছো। অনুষ্ঠান কৰি যোগমায়াৰ আবৰণ পাৰ কৰা জনেহে মোক শৰীৰধাৰী হোৱাস্বত্বেও অব্যক্ত ৰূপে জানে; অন্য স্থিতিত নাজানে।

মোৰ ভক্ত চাৰি প্ৰকাৰ হয়- **অৰ্থাৰ্থী, আৰ্ত, জিজ্ঞাসু’ আৰু জ্ঞানী**। চিন্তন কৰি থাকি আনক জন্মৰ শেষৰ জন্ম প্ৰাপ্তী কৰা জ্ঞানী মোৰেই স্বৰূপ হয় অৰ্থাৎ অনেক জন্মত চিন্তন কৰি সেই ভগৱতৰূপ প্ৰাপ্ত কৰিব পাৰি। ৰাগ- দ্বেষেৰে মোহেৰে আবৃত মনুষ্যই মোক কদাপিও নাজানে; কিন্তু ৰাগ- দ্বেষ, মোহেৰে ৰহিত হৈ যি জনে নিয়ত কৰ্ম (যাক সংক্ষেপত আৰাধনা বুলি কোৱা হয়)ৰ চিন্তন কৰি জৰা- মৰণৰ পৰা পাৰ হবলৈ যত্নবান, সেই পুৰুষেহে সম্পূৰ্ণ ৰূপে মোক জানে। তেওঁ মোতেই প্ৰৱেশ কৰে আৰু অনন্তকাললৈকে মোকেই জানে অৰ্থাৎ পুনৰ কেতিয়াও তেওঁ বিস্মৃত নহয়।

এই আধ্যাত পৰমাত্মাক সম্পূৰ্ণ জানিবৰ বাবে বিবেচনা কৰা হৈছে সেয়ে—

এইদৰে শ্ৰীমৎভাগৱৎ গীতাৰূপী উপনিষদ এবং ব্ৰহ্মবিদ্যা তথা যোগশাস্ত্ৰ বিষয়ক শ্ৰীকৃষ্ণ আৰু অৰ্জুনৰ সংবাদত ‘সমগ্ৰ জানকাৰি’ নামৰ সপ্তমঅধ্যায় পূৰ্ণ হ’ল ইতি শ্ৰীমৎপৰমহংস পৰমানন্দস্য শিষ্য স্বামী অড়গড়ানন্দকৃতে শ্ৰীমৎভাগৱৎগীত্যাঃ ‘যথার্থ গীতা’ ভাষ্য ‘সমগ্ৰ বোধ’ নাম সপ্তমোহধ্যায় ॥ ৭ ॥

॥ হৰি ওঁ তৎসৎ ॥